

С.В. Слінько

Процесуальні і правові особливості механізму затримки особи по підозрі в скоєні злочину

Закон надає правоохоронним органам певні права для вирішення задач кримінального судочинства, з'ясування обставин, пов'язаних зі скоєнням злочину, виявлення особи, що здійснила злочин [1, с.31]. Одним з них є затримка особи, підозрюється в скоєні злочину.

Орган дізнання, слідчий, прокурор, суддя мають право затримати особу, підозрювану в скоєні злочину, за який може бути призначене покарання у виді позбавлення волі, тільки при наявності однієї з наступних підстав, передбачених ст.ст. 106, 115 КПК України: 1) коли ця особа затримана при скоєні злочину або безпосередньо після цього; 2) коли очевидці, у тому числі і потерпілі, прямо вкажуть на особу, яка вчинила злочин; 3) коли на підозрюваному його одязі, при ньому чи в приміщенні, де він мешкає, будуть виявлені явні сліди злочину.

Крім того, закон вказує на наявність будь-яких фактичних даних, що дають підстави підозрювати особу в скоєні злочину. При наявності інших даних, особа може бути затримана лише у випадку, якщо вона планувала втечу, чи коли не має постійного місця проживання, або коли не встановлена особистість підозрюваного.

Аналізуючи положення закону, можна дійти висновку, що під прямими вказівками очевидців, розуміються повідомлення одного чи декількох свідків або потерпілих, безпосередньо сприймаючих факт злочину і стверджуючих, що в скоєні злочину брала участь та особа, на яку вони вказують. Очевидець або називає відому йому особу, яка вчинила злочин, або вказує на конкретну людину. Згадки, припущення очевидця, один лише опис прикмет не можуть служити підставою затримки.

У юридичній літературі обґрунтовано відзначається помилковість розцінювати як пряму вказівку очевидця заяву одного з учасників злочину на свого співучасника, а також повідомлення особи, що з'явилися з повинною, про те, що він особисто вчинив злочин. Такі свідчення варто розцінювати як дані, що дають підстави підозрювати особу в скоєні злочину [2, с.115].

Явними вважаються такі сліди злочину, які незаперечно свідчать про причетність особи до вчинення злочину. Явність слідів визначається не помітністю чи кількістю, а тим наскільки ясно й очевидно вони викривають

підозрюваного в скоєні конкретного злочину. Наприклад, синці, садпа, поддряпини, рани, сліди крові на тілі, одязі підозрюваного явно вказують на причетність до вбивства чи нанесення тілесних ушкоджень, а фомки, відмички, набори ключів, портативні газозварювальні апарати, викрадені речі, сліди спеціального бар'яника з хімічних пасток – про крадіжку або пограбування.

Підставами затримки явні сліди служать лише у випадках, коли вказується на причетність особи до конкретного злочину, по факту якого порушена кримінальна справа. При відсутності достатніх даних про злочин, виявлені сліди не можуть спричинити затримки. Наприклад, працівники міліції необгрунтовано затримали громадянина, на руках і волоссі якого були сліди спеціального бар'яника, при відсутності даних про конкретний факт скоєння де-небудь крадіжки з ушкодженням хімловушки. Згодом було встановлено, що затриманий забруднився фарбою на виробництві.

Інші дані, що дають підставу підозрювати особу в скоєнні злочину, містять відомості про будь-які обставини, крім перерахованих у ст. 106 КПК України. На практиці це найчастіше, повідомлені свідками чи потерпілими свідчень, які не є очевидцями злочину. Показання обвинувачуваного про співучасників злочину. Збіг прикмет підозрюваного із прикметами названими свідком чи потерпілим. Виявлення на місці події предметів з ознаками, що свідчать про належність їх певній особі. Свідчення, отримані з матеріалів ревізії, експертизи і т. ін.

Ці дані можуть бути підставою для затримки підозрюваного в сполученні з однією з умов: коли особа замірялася на втечу, коли вона не має постійного місця проживання, коли не встановлена особистість підозрюваного. За відсутності таких умов затримка за іншим даними буде необгрунтованою.

Разом з тим, відсутність у особи постійного місця проживання або не встановлення його особистості, спроба втечі при наближенні до нього працівника міліції самі по собі також не створюють підстав затримки. Вони будуть у наявності тільки в поєднанні зазначених умов і об'єктивних даних, що дозволяють запідозрити особу в скоєнні конкретного злочину.

При встановленні основ затримки використовуються дані про обставини, зазначені у ст. 106 КПК України, які зафіксовані в залучених до кримінальної справи документах. Серед них документів можуть бути і протоколи слідчих дій, проведених після порушення кримінальної справи, і адміністративні акти, які складаються працівниками міліції до ухвалення рішення про це в межах адміністративної процедури доставляння і розгляду (рапорти про затримку, протоколи вилучення речей, пояснення очевидців). Не слід обмежуватися тільки протоколами слідчих дій. Наприклад, жінка, яка зазнала напад грабіжника, прийшла заявити про це в міліцію і в черговій частині зіптовхнула з грабіжником, якого доставили з іншого приводу. Протокол упізнання в цій ситуації не може бути складений, тому що слідча дія фактично не проводилася. Факт прямої вказівки потерпілої на особу, доставлену в міліцію, що скоїла

злочин, відображається в протоколі – заяві. Цей документ правомірно використаний слідчим як джерело відомостей, покладених в основу затримки підозрюваного.

Деякі автори стверджують, що в якості інших даних, які дають підстави підозрювати особу в скоєнні злочину, можуть виступати відомості, отримані оперативним шляхом [3, с.154]. Такий погляд потребує уточнення.

Шасамперед, варто звернути увагу на те, що закон не передбачає якоїсь особливої форми “інших даних”. Підстави затримки, зазначені в ст. 106 КПК України, відрізняються від перерахованих у п.1-3 ч.1 цієї ж статті ступенем доведеності, очевидності причетності особи до вчинення злочину а не своєю формою. За процесуальною формою “інші дані” ідентичні з відомостями про інші підстави затримки. Отже, результати оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися в обґрунтуванні затримки підозрюваного по ч. 2 ст. 106 КПК України на загальних підставах, не володіючи якимись перевагами.

Необхідно відзначити, що закон “Про оперативно-розшукову діяльність” передбачає можливість використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні по кримінальних справах, а відтак, і в обґрунтуванні рішень про затримку підозрюваного. Однак ця можливість обмежена визначеною вказівкою закону про те, що результати оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися в доказуванні по кримінальних справах відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства, регламентуючого збирання, перевірку й оцінку доказів. Такий порядок припускає, як мінімум, представлення результатів ОРД органу дізнання чи слідчому із можливістю прилучення матеріальних носіїв цих результатів до матеріалів відповідної кримінальної справи.

Таким чином, в обґрунтування рішення про затримку особи в якості підозрюваного, у тому числі і по ч. 2 ст. 106 КПК України, можуть бути покладені лише свідчення, отримані оперативним шляхом, що містяться в джерелах, залучених до кримінальної справи, і таких, що допускають їх перевірку відповідно до кримінально-процесуального законодавства. Оперативні дані, джерело яких не підлягає розшифровці і які не підлягають прилученню до кримінальної справи, допускаються лише в якості орієнтуючої інформації, але самі по собі не можуть бути покладені в основу рішення про затримку [4, с.6].

Щоб затримати особу за підозрою у вчиненні злочину, недостатньо тільки підстав. Вони надають лише право застосувати цю міру. Однак при їх наявності може бути обрана якась інша міра, не пов'язана з позбавленням волі, наприклад, підписка про невиїзд. Для позбавлення особи волі крім основ потрібні додатково такі обставини, що переконували б у необхідності даної міри, показували, для запобігання яких відхилень у поведінці підозрюваного вона застосовується. Як спонукальний початок піддати підозрювану особу короточасному позбавленню волі виступають мотиви затримки.

Закон передбачає мотиви затримки як додаткову гарантію обґрунтува-

ності цієї міри. При їх відсутності особа не може перебувати в ОВС. Деякі автори вважають, що вимога умотивованості відноситься не до усіх випадків затримки [5, с.44, 97]. Такий погляд уявляється помилковим. У ст. 106 КПК України пропонується вказувати мотиви в протоколі про будьякий випадок затримки особи, що підозрюється в скоєнні злочину.

До числа можливих мотивів затримки, власне, належать ті ж обставини, що у наступному можуть скласти підстави застосування до затриманого запобіжного заходу у виді взяття під варту (ст. 155, 156 КПК України). Зокрема, до мотивів затримки можна віднести наявність побоювань, що особа, знаходячись на волі: а) сховасться від дізнання, попереднього слідства чи суду; б) перешкодить встановленню істини у кримінальній справі; в) буде займатися злочинною діяльністю. Саме ці обставини приводяться в бланку протоколу затримки встановленої МВС форми, як можливі мотиви застосування цього примусового заходу [6, с.78].

У юридичній літературі здійснюються спроби розширити перелік мотивів затримки [7, с.106]. Стверджується, що затримка підозрюваного може бути мотивованою. Необхідність проведення заходів з метою перевірки фактичних даних вказує на можливу причетність підозрюваного до скоєння інших злочинів або на скоєння злочину групою осіб, а також для встановлення місця переховування знярядь злочини, майна, добутого злочинним шляхом, чи інших істотних для розслідуваної справи обставин.

Однак затримка не є засобом одержання і перевірки подібних даних, вона лише створює для цього умови. Сама по собі необхідність проведення зазначених заходів, при відсутності побоювань неналежної поведінки підозрюваного у випадку залишення його на волі, не вимагає позбавлення особи волі. Тому її, на наш погляд, не слід відносити до числа мотивів затримки.

Визначаючи мотиви затримки, у кожному випадку треба враховувати можливі негативні наслідки застосування даної міри, ретельно зважувати всі обставини справи. Висновок про наявність того чи іншого мотиву затримки повинен базуватися так само, як і при встановленні основ на конкретних даних, зафіксованих у залучених до кримінальної справи документах.

Встановлення основ і мотивів затримки дозволяє прийняти правомірне рішення. За їх наявності затримка вважається законною [8, с.430].

Список літератури: 1. Григорьев В.Н. Задержание подозреваемого. М., 1999. 2. Манас Ю.В. Процессуальные решения следователя. Волгоград, 1979. 3. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. К., 1999. 4. Липица Ю.Д. Меры пресечения в советском уголовном процессе. М., 1964. 5. Рыжаков А.П. Субъекты уголовного процесса. Тула, 1996. 6. Сливко С.В., Козина А.А. Досудебное расследование (юридические документы)Х., 1999. 7. Чувплев А.А. Привлечение следователем и органом дознания лица, лишь подозреваемого в совершении преступления. М., 1982. 8. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 26.03.1999, "Про практику застосування судами застав як запобіжного заходу" // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України. Х., 2000.

Надійшла до редакції 10.11.2002 р.